

Tekijän moraaliset oikeudet ja käyttöesineen muuttaminen

Markku Tuominen

2.2.2025

1. Tekijän ja yrityksen roolit loukkaustilanteessa

Käyttötaidetta koskevissa tekijänoikeudellisissa loukkausasioissa pääpaino on usein tekijänoikeuden haltijan taloudellisissa oikeuksissa. Taloudellisia oikeuksia koskevan tekijänoikeuslain (Tekijäl) 2 §:n 1 momentin mukaan tekijänoikeus tuottaa, Tekijäl 2 luvussa säädetyin rajoituksin, yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin, muuttamattomana tai muutettuna, käännöksenä tai muunnelmana, toisessa kirjallisuus- tai taidelajissa taikka toista tekotapaa käyttäen. Teos saatetaan yleisön saataviin muun muassa silloin, kun sen kappale tarjotaan myytäväksi, vuokrattavaksi tai lainattavaksi taikka sitä muutoin levitetään yleisön keskuuteen (Tekijäl 2 § 3 momentti).

Tekijänoikeuteen vetoavana tahona loukkausasiassa on yleensä yksinomaan yritys, jolle tekijä on siirtänyt taloudelliset oikeutensa tai jolle taloudelliset oikeudet on eksklusiivisesti lisensoitu. Tekijäl 27 §:n 1 momentin mukaan tekijänoikeus voidaan 3 §:n säännöksistä johtuvien rajoituksin luovuttaa kokonaan tai osittain.

Usein käyttötaiteen teoksen luonut tekijä, joka on siirtänyt tekijänoikeuden teosta kaupallisesti hyödyntävälle yritykselle siinä määrin kuin se lain mukaan on mahdollista, on samalla antanut yritykselle oikeuden puolustaa tekijänoikeutta loukkauksia vastaan. Mikäli tekijä on lisensoinut eli antanut yritykselle käyttöluvan tekijänoikeutta siirtämättä, lisenssisopimuksessa yleensä sovitaan, että yritys voi käyttää tekijänoikeuteen liittyvä kielto-oikeutta loukkaustilanteessa. Useita vuosikymmeniä vanhoissa ja usein myös hyvin lyhyissä lisenssisopimuksissa tällaista oikeuksien puolustamista koskevaa ehtoa ei aina ole, mutta tekijän ja yrityksen välillä on kuitenkin vakiintunut käytäntö, jonka mukaan yritys huolehtii loukkauksiin puuttumisesta parhaaksi katsomallaan tavalla. On hyvin luonnollista, että nimenomaan käyttötaidetta taloudellisesti hyödyntävä ja siihen investoinut yritys puuttuu loukkauksiin omien oikeuksiensa puitteissa sekä vastaa toiminnan aiheuttamista kustannuksista. Vaikka myös teoksen tekijä toisinaan myötävaikuttaa loukkaustilanteen hoitamiseen, päävastuu on yrityksellä. Tästä lähtökohta-asetelmasta luonnollinen seuraus on, että yritys loukkaustilanteessa keskittyy enemmän tekijänoikeuteen sisältyviin taloudellisiin kuin moraalisiin oikeuksiin. Tässä esityksessä käsitellään sen sijaan tekijän moraalisiin oikeuksiin liittyvää käyttöesineen muuttamista, joka voi olla näitä oikeuksia loukkaavaa.

Tässä yhteydessä on aiheellista huomauttaa, että loukkauksiin puuttumisella tässä esityksessä tarkoitetaan kaikkia erilaisia toimenpiteitä, joilla oikeudenhaltijat puuttuvat loukkauksiin. Vain hyvin pieni osa loukkaustapauksista päättyy markkinaoikeuden ratkaistavaksi tai tekijänoikeusneuvoston arvioitavaksi. Valtaosa loukkaustapauksista sovitaan nopeasti sen jälkeen, kun oikeudenhaltija on loukkauksesta toiselle osapuolelle huomauttanut.

2. Rajoitettu luopuminen moraalisisista oikeuksista

Tekijän moraalisia oikeuksien koskevan Tekijäl 3 §:n 1 momentin mukaan tekijä on ilmoitettava sillä tavoin kuin hyvä tapa vaatii, kun teoksesta valmistetaan kappale tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin (*isyysoikeus*). Teosta ei saa muuttaa tekijän kirjallista tai taiteellista arvoa taikka omalaatuisuutta loukkaavalla tavalla. Teosta ei saa myöskään saattaa yleisön saataviin tekijää sanotuin tavoin loukkaavassa muodossa tai yhteydessä (*respektioikeus*) (Tekijäl 3 § 2 momentti).

Tekijän moraalisisista oikeuksista tekijä voi sitovasti luopua vain, mikäli kysymyksessä on laadultaan ja laajuudeltaan rajoitettu teoksen käyttäminen (Tekijäl 3 § 3 momentti). Tekijänoikeuden

kokonaisluovutuksessa moraaliset oikeudet eivät siirry. Tekijänoikeuden kokonaisluovutus ei siten vapauta esimerkiksi velvollisuudesta ilmoittaa tekijän nimi hyvän tavan mukaisesti ja vaikka luovutuksen yhteydessä olisi sovittu siirronsaajan oikeudesta muuttaa teosta, jota oikeutta sillä suoraan lain nojalla ei ole (Tekijäl 11 § 2 momentti), teosta ei silloinkaan saa muuttaa tekijää loukkaavalla tavalla.¹

Lain esitöissä on todettu seuraavasti:

*"Tekijän suojaamiseksi sen varalta, että häneltä puuttuisi vastustusvoimaa painostusta tai muuta sellaista menettelyä vastaan, on esillä olevaan pykälään vielä otettu määräys, jonka mukaan tekijä ei periaatteellisesti voi luopua moraalista oikeuksistaan. Tekijä ei niin ollen saattaisi laillisesti ainiaaksi tai kaikissa suhteissa luopua oikeudestaan esiintyä teoksensa luojana tai suojasta sen muuttamista vastaan. Tiettyä tilaisuutta tai teoksen määrätynlaista käyttämistä varten hän sitä vastoin voisi määrätä tekijänoikeudestaan myös sanotuin tavoin."*²

Oikeuskirjallisuudessa esimerkkinä moraalisten oikeuksien rajoitetusta luovutuksesta on lupa sävellyksen käyttämiseen määrättyä tuotetta koskevassa mainoksessa.³ Tekijä voi tällaisessa tilanteessa sopia luopuvansa siitä, että hänet mainitaan teoksen tekijänä.

3. Rakennusten ja käyttöesineiden muuttaminen

3.1 Säästöastautaa

Tekijäl 11 §:n 1 momentissa todetaan, että tekijänoikeuden rajoituksia koskevan Tekijäl 2 luvun säännöksillä ei rajoiteta tekijälle 3 §:n mukaan kuuluvaa oikeutta laajemmin kuin 25 e §:stä johtuu. Tekijäl 25 e § on mielenkiintoinen säännös tekijänoikeuden suojaaman käyttöesineen näkökulmasta. Säännös koskee käyttöesinettä omistajan hallussa olevana teoskappaleena. Säännöksen mukaan rakennusta ja käyttöesinettä saa omistaja tekijän luvatta muuttaa, mikäli *teknilliset* tai *tarkoituksenmukaisuussyyt* sitä vaativat. Säännöstä perusteltiin lain esitöissä seuraavalla tavalla:

*"Rakennusteokset palvelevat tavallisesti ensi sijassa käytännöllistä tarvetta. Asian luonnosta sen vuoksi johtuu, että kysymyksen ollessa sellaisesta teoksesta tekijän edun tietyissä olosuhteissa täytyy väistyä käytännöllisten ja teknillisten vaatimusten tieltä. Sama soveltuu myös käyttöesineisiin. Mainitun sisältöisen säännöksen ottaminen lakiehdotukseen on näyttänyt perustellulta. Se muodostaa rajoituksen tekijälle ehdotuksen 3 §:n 2 momentin mukaan kuuluvaan oikeuteen (droit au respect -sääntöön) ja sitä on sen vuoksi tulkittava ahtaasti. Syyn muuttamiseen tulee olla, joskaan ei ehdottomasti välttämättömän, niin kuitenkin objektiivisesti katsoen tarpeellisen, jotta rakennus tai esine voisi täyttää hyötytehtävänsä. Jos muutos tosiasiallisesti on tuollaisen syyn vaatima, saataisiin siihen ryhtyä ei vain tekijän suostumuksesta, vaan vieläpä silloinkin, kun muutoksesta aiheutuisi sellainen teoksen muuttaminen taiteellisessa suhteessa, jota tekijä aiheellisesti voisi pitää arvoaan ja omalaatuisuuttaan loukkaavana."*⁴

¹ Ks. TN 1990:3.

² KM 1953:5, s. 49.

³ Kristiina Harenko - Martti Kivistö - Valtteri Niiranen - Pekka Tarkela, Tekijänoikeus. Alma Talent 2024, s. 106. (Harenko - Kivistö - Niiranen - Tarkela)

⁴ KM 1953:5, s. 55-56.

Käyttöesineen omistaja voi näin ollen tehdä esineeseen muutoksia, jotka voivat loukata tekijän respektioikeutta. Kuten esitöissä todetaan, säännöstä on tulkittava suppeasti. Syyn muuttamiseen tulee olla objektiivisesti katsoen tarpeellinen. Käyttöesinettä ei säännöksen perusteella voi muuttaa esteettisistä syistä.⁵ Esteettisistä syistä tapahtuva muuttaminen ei ole objektiivisesti katsoen tarpeellista. Säännöksen tarkoituksena on rakennuksen tai käyttötaiteen tuotteen omistajan mahdollisuus käyttää suojattua teosta siihen tarkoitukseen, johon teos on tarkoitettu sekä ylläpitää rakennuksia ja käyttöesineitä. Esimerkiksi tekijänoikeussuojaa nauttivan talon kattorakenteen omistaja saa muuttaa tasakattoisesta harjakattoiseksi, jos tekniset syyt sitä edellyttävät.⁶

Toisaalta Tekijäl ei estä käyttöesineen omistajaa tuhoamasta tai hävittämästä omistuksessaan olevaa teosta. Lain esitöissä todettiin, että taideteoksen täydellinen hävittäminen ei yleensä sinällään sisällä mitään tekijää varsinaisessa mielessä loukkaavaa ja hävittäminen voi johtua käytännöllisistä syistä. Hävittämiskieltoa pidettiin myös liian pitkälle menevänä sekaantumisenä omistajan oikeuspiiriin.⁷ Käyttöesineen suunnittelijalla ei tekijänoikeuden haltijana ole mitään keinoa estää esineen omistajaa purkamasta tai tuhoamasta omistamaansa teosta.⁸ On kuitenkin huomattava, että tällaisessa tilanteessa tekijänoikeuden suojaama käyttöesine lakkaa esineenä olemasta, joka on eri asia kuin käyttöesineen muuttaminen, jolloin esineen käyttö edelleen jatkuu muutetussa muodossa.

Rakennusten osalta Tekijäl 25 e §:n osalta on katsottu, että rakennuksen vuokralainen rinnastuu rakennuksen omistajaan eli myös vuokralaisella on oikeus muuttaa rakennusta säännöksen nojalla, koska sillä on rakennukseen tosiasiallinen hallinta.⁹

3.2 Käyttöesineen muuttaminen oikeuskäytännössä

3.2.1 Oikeuskäytännöstä yleisesti

Tekijäl 25 e §:n soveltamisesta käyttöesineiden osalta on vain vähän oikeuskäytäntöä, mutta rakennuksia koskien on useita tekijänoikeusneuvoston lausuntoja.¹⁰ Käyttöesineen muuttamisen osalta tässä kirjoituksessa käsitellään lausuntoa TN 2003:8 (Tekstiilitöihin liittyvät tekijänoikeuskysymykset), joka itse asiassa näyttäisi olevan ainoa käyttöesineitä koskeva tekijänoikeusneuvoston lausunto. Myöskään tuomioistuimet eivät ilmeisesti ole antaneet Tekijäl 25 e §:ää koskevia ratkaisuja 1990-luvun alusta tähän päivään asti ulottuvalla ajanjaksolla.

Säännöksen soveltamista ei arvioitu tekijänoikeusneuvoston lausunnossa TN 2021:9 (Astiakorut ja tekijänoikeus), vaikka se olisi ollut mahdollista. Asiassa oli kyse astioiden palasista valmistetuista koruista ja niihin liittyvistä tekijänoikeudellisista kysymyksistä. Tekijänoikeusneuvosto totesi lausunnossaan, että oikeudenhaltijan levitysoikeus ei ollut korujen osalta sammunut.¹¹ Syynä siihen, ettei lausunnossa otettu

⁵ Ks. Pirkko-Liisa Haarmann, Tekijänoikeus ja lähioikeudet. Talentum 2005, s. 204 (Haarmann) ja TN 2003:8.

⁶ Harenko - Kivistö - Niiranen - Tarkela, s. 341-342.

⁷ KM 1953:5, s. 49.

⁸ Harenko - Kivistö - Niiranen - Tarkela, s. 341 ja Haarmann, s. 146.

⁹ Ks. TN 1995:18.

¹⁰ TN 1995:18, TN 1996:4, TN 1996:10, TN 1999:3, TN 2002:5, TN 2006:20 ja TN 2018:7.

¹¹ TN 2021:9, 43 kohta. Tekijänoikeusneuvosto perusteli kantaansa muun muassa seuraavasti: "Mahdollista teossuojaa saavasta astiasta on kuitenkin valittu koruihin ja niiden ilmaisuun sointuvat palaset, minkä jälkeen näistä on astian palasia edelleen muokaten ja muiden osien kanssa yhdistämällä tehty uusi esine, uudenlaista ilmaisu kuvastava koru. Jos tekijänoikeudellisesti merkityksellisen

kantaa Tekijäl 25 e §:ään oli se, ettei hakija pyytänyt siitä lausuntoa. Hakija esitti viimeisenä kysymyksenä vain hyvin yleisluonteisen kysymyksen siitä, onko tekijänoikeuslaissa jotakin muuta perustetta, jonka nojalla kierrätyskoruja olisi mahdollista valmistaa ilman tekijänoikeuden haltijan suostumusta. Tekijänoikeusneuvosto katsoi kysymyksen olevan niin avoin, ettei siihen ollut edellytyksiä vastata.

3.2.2 TN 2003:8 - Tekstiilitöihin liittyvät tekijänoikeuskysymykset

Lausuntoa pyytänyt hakija oli opiskellut tekstiilisuunnittelua ja osallistunut suunnittelukilpailuun pellavakankaasta valmistetulla teoskokonaisuudella, jossa hakijan suunnittelema kuviointi oli kohdistettu *pöytäliinaan, kaitaliinaan, lautasliinaan ja tablettiin*. Hakija voitti kilpailun. Hakijan suunnittelemassa kankaassa oleva kuvio oli hyvin pelkistetty kukka, jossa oli kuvattu ääriviivoin kukan keskiosa ja osia terälehdistä. Kuvio oli niin suuri, että yksi kukka ei mahtunut kokonaisuudessaan esimerkiksi yhdelle tabletille. Hakijan suunnitteleman tekstiilin värit olivat punainen ja valkoinen. Hakija oli myöhemmin tehnyt sopimuksen J Oy:n kanssa kuosin käyttämisestä *kattaustekstiilisarjassa* kilpailutehtävän mukaisessa laajuudessa. Tekijänoikeusneuvosto totesi, että hakijan suunnittelema kukkakuvioinen kangas oli muodoltaan sillä tavoin itsenäinen ja omaperäinen, että se voitiin katsoa taiteelliseksi teokseksi, joka sai tekijänoikeussuojaa.

Hakija sai keväällä 2002 lahjaksi J Oy:n nimikkeellä "*käsi- ja keittiöpyyhkeitä*" myymät kaksi pellavaliinaa. Käsi- ja keittiöpyyhkeissä oli muunneltu hakijan kuviota hakijalle ennalta ilmoittamatta ja lupaa kysymättä. Kukkakuvio oli tuotteissa rajattu eri tavoin kuin hakijan suunnittelemassa tabletissa. Kuvio oli kohdistettu kankaalle siten, että sitä ei välttämättä voinut mieltää kukaksi, vaan joksikin muuksi viivamaiseksi kuvioinniksi. Hakija esitti tekijänoikeusneuvostolle kaksi kysymystä: 1) Onko hakijan suunnittelemansa tekstiili tekijänoikeuslaissa tarkoitettu teos ja 2) loukkaavatko J Oy:n myymälässään myymät ja täten yleisön saataviin saatetut muunnelmat hakijan tekijänoikeutta.

J Oy oli valmistanut omistamastaan ja hallussaan olevasta hakijan suunnittelemasta kankaasta käsi- ja keittiöpyyhkeitä. Tuotteita oli valmistettu kankaasta, joka oli ollut leikattu siten, että hakijan suunnittelema kukkakuvio oli rajautunut kankaalle eri tavoin kuin mitä hakija oli tekstiilituotteita suunnitellessaan alun perin tarkoittanut. J Oy oli pyyhkeitä valmistaessaan hyödyntänyt tekstiilistä jääneitä "poistopaloja" ja "koetilkkuja", jonka vuoksi hakijan kankaalle suunnittelema kuvio oli ensinnäkin käytännön syistä rajautunut kankaalle eri tavoin kuin mitä se oli ollut alkuperäisissä hakijan suunnittelemissa tuotteissa. Tuotteita oli tämän lisäksi valmistettu kankaasta, jonka värit oli poikennut jonkin verran hakijan alkuperäisestä tekstiilistä. Värien vaihtamisen syynä olivat J Oy:n tekstiilitehtaan suorittamat värilanka- ja tiheyskokeilut. Tuotteita oli ollut myynnissä J Oy:n tehtaanmyymälässä ja niiden määrä oli ollut vähäinen.

Tekijänoikeusneuvosto katsoi, että J Oy:n käsi- ja keittiöpyyhkeiden valmistamista voitiin arvioida Tekijäl 25 e §:n nojalla. Tekijänoikeusneuvoston mukaan Tekijäl 25 e §:n säännös soveltuu useimmiten tilanteisiin, joissa käyttöesineen muuttamisen perusteena on tekninen välttämättömyys. Tekijäl 25 e §:ssä kuitenkin viitataan teknisten syiden ohella myös tarkoituksenmukaisuusyihin. Tekijänoikeusneuvosto katsoi, että J Oy:n toimet käsi- ja keittiöpyyhkeiksi nimettyjen pellavatuotteiden valmistamisessa voitiin katsoa tehdyiksi

muokkaamisen kautta on aikaan saatu uusi esine, se ei enää välttämättä ole se teoskappale, joka on tekijänoikeuden haltijan suostumuksella laskettu levitykseen. Vastauksena toiseen kysymykseen tekijänoikeusneuvosto katsoo siksi, että levitysoikeuden sammuminen tekijänoikeussuojaa saaviin astioihin osana tällä tavalla aikaan saatua uutta esinettä ei sovellu".

teknillisistä tai tarkoituksenmukaisuussyistä ja siten sallituiksi TekijäL 25 e §:n nojalla. Näihin toimiin ei tarvittu hakijan lupaa eikä J Oy:n toimien voitu katsoa loukanneen hakijan tekijänoikeutta.

Lausunnon lopuksi tekijänoikeusneuvosto esitti hyvin mielenkiintoisen toteamuksen. Sen mukaan lausunto perustui siihen oletamaan, että J Oy oli valmistanut käsi- ja keittiöpyyhkeiksi nimettyjä tekstiilejä vain vähäisen määrän eli esimerkiksi muutamia kappaleita. Tekijänoikeusneuvosto totesi, että *TekijäL 25 e §:n nojalla ei ole sallittua valmistaa suuria määriä tuotteita* tekijänoikeudella suojatusta käyttötaiteen tuotteesta ilman tekijän tai tekijänoikeuden haltijan lupaa.

4. Lopuksi

Rakennusten muuttamista koskevissa tekijänoikeusneuvoston lausunnoissa on korostettu *yksittäistapauksellista harkintaa*. Lausunnossa TN 1995:18 todettiin, että kyseessä olevassa tapauksessa tekijänoikeusneuvosto ei voinut ottaa kantaa siihen, minkälainen teknillinen tai tarkoituksenmukaisuussy oikeuttaisi omistajan tai tilan vuokranneet henkilöt muuttamaan sisustusta. Muuttamisen sallittavuutta ja laajuutta tuli sen mukaan harkita kussakin yksittäistapauksessa erikseen. Samoin mainittiin lausunnossa TN 2002:5, jossa lisäksi todettiin, että rakennuksen muuttamisen *sallittavuuden rajoista ei voitu muodostaa yleisiä sääntöjä, vaan ratkaisu oli tehtävä tapauskohtaisesti*.

Rakennusten muuttamista koskevan lausuntokäytännön valossa on perusteltua katsoa, että yksittäistapauksellinen harkinta koskee myös tekijänoikeussuojaa nauttivan käyttöesineen muuttamista. Käyttöesinettä saa omistaja tekijän luvatta muuttaa vain, mikäli teknilliset tai tarkoituksenmukaisuussyt sitä vaativat ja kuten lain esitöissä ja oikeuskirjallisuudessa on todettu, säännöstä on tulkittava suppeasti. Se ei myöskään oikeuta muuttamiseen esteettisistä syistä. Teknilliset ja tarkoituksenmukaisuussyt ovat arvostuksenvaraisia ilmaisuja, joista tekijällä ja käyttöesineen omistajalla voi olla hyvin erilaiset näkemykset.¹²

Tekijän respektioikeuden suoja teoskappaleen muuttamista vastaan on vahva, kuten voidaan havaita TekijäL 25 e §:n tunnusmerkistön suppeasta tulkinnasta. Se, onko säännöksellä käytännön merkitystä, riippuu toimialasta. Esimerkiksi muotialan osalta oikeuskirjallisuudessa on todettu, että TekijäL 25 e §:n käytännön merkitys lienee vähäinen. Vaatesuunnittelijan tai muun tekijänoikeudenhaltijan intressiä rajoittaa muotiluomuksen ostajan mahdollisuutta muokata yksittäistä teoskappaletta on pidetty vähäisenä tai olemattomana.¹³

Tekijöiden suhtautuminen käyttöesineen muuttamiseen voi vaihdella ala- ja tapauskohtaisesti. Esimerkiksi hyvin kalliiden tekijänoikeuden suojaamien luksustuotteiden tekijät voivat aktiivisemmin puuttua teoskappaleiden muuttamiseen. Myös toiminnan kaupallisuudella on vaikutusta, sillä esimerkiksi muutettujen tuotteiden laajamittaiseen myyntiin voidaan puuttua herkemmin. On yleinen käytäntö oikeudenhaltijoiden keskuudessa, että huomattavaan kaupalliseen toimintaan puututaan aktiivisemmin kuin pienimuotoiseen myyntiin, josta ei aiheudu sanottavaa taloudellista vahinkoa. Arviointiin vaikuttaa myös ympäristö, jossa muutettu käyttöesine esitetään. Jos esimerkiksi esineen markkinointi on tekijän arvoa alentavaa, toimintaan puuttumisen kynnys alenee.

¹² Ks. Harenko - Kivistö - Niiranen - Tarkela, s. 342.

¹³ Emilia Hodge - Heidi Härkönen, Muotioikeus. Edita Lakitieto 2024, s. 163.

Käyttöesineen muuttamiseen liittyvät riitatilanteet saattavat yleistyä tuotteiden uudelleenvalmistuksen eli upcycling-toiminnan kasvun myötä. Se puolestaan synnyttää uutta oikeuskäytäntöä ja lisää ennakoitavuutta, josta hyötyvät sekä tekijänoikeuksien haltijat että käyttöesineitä hyödyntävät tahot.